

Економічна оцінка управління охороною праці на мікроекономічному рівні

Проведено аналіз економічних методів, що застосовуються в управлінні охороною праці на підприємствах, та розроблено методичні рекомендації з оцінки економічної ефективності заходів щодо поліпшення умов праці, попередження професійної захворюваності.

The analysis of economic methods that are used in the management by a labor protection on enterprises is conducted, and methodical recommendations are developed from estimation of economic efficiency of measures on the improvement of terms of labor, warning of professional morbidity.

Ключові слова: охорона праці, управління, економічна оцінка.

Вступ. Застосування економічних методів в управлінні охороною праці на підприємствах характерно для багатьох промислово-розвинених країн. На думку фахівців з проблем охорони праці поліпшення умов праці не завжди буває, та і не повинно завжди бути економічно вигідним для підприємства [4,5].

Відносно висока рентабельність ергономіки свідчить про ефективність заходів з удосконалення організації праці, що включають як один з чинників – поліпшення умов праці. Ці заходи впливають на продуктивність праці, що в цілому визначає рентабельність. Серед основних чинників виробничого середовища, що впливають на продуктивність праці, виділяють наступні: управління і участь персоналу, зміст праці і мотивація, атмосфера в колективі, професійність, стан приміщень, освітленість, температурний режим, шум [1].

Чинники, що здійснюють вплив на продуктивність працівника, можна розглядати також в контексті результатів опитування, проведеного в малих і середніх промислових компаніях. При цьому передумовою високої продуктивності є те, що основні питання, пов'язані з працею, людськими взаєностосунками, плануванням роботи, надійністю роботи і заробітною платою [2,3]. Підвищення продуктивності вимагає трудової мотивації, отримання оцінки своєї праці і відчуття причетності до колективу.

Хрущ Н.А., професор, д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту, Хмельницький національний університет

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз економічних методів, що застосовуються в управлінні охороною праці на підприємствах, та узагальнення методичних рекомендацій з оцінки економічної ефективності заходів щодо поліпшення умов праці, попередження професійної захворюваності.

Результати. Економічний підхід застосовний і необхідний не у всіх ситуаціях, особливо, якщо економічна вигода, одержувана в результаті проведення заходів щодо охорони праці, така мала, що не може служити стимулом для перетворень. На основі накопиченого досвіду встановлено (табл. 1), які заходи найбільш рентабельні, а які нерентабельні для малого підприємства.

В методичному плані оцінки ефективності розрізняються від того, чи здійснюються вони стосовно малих підприємств або ж до середніх, і тим більше великих. На малих підприємствах фактично йдеться про визначення рентабельності поліпшення умов праці на окремих робочих місцях. В цьому випадку можливий прямий підрахунок витрат і економії, одержуваної в результаті зниження виплат по тимчасовій непрацездатності, скорочення невиходів на роботу, ліквідації втрат сировини, матеріалів і т.п.

Розрахунки, стосовно великих підприємств, набагато складніші, оскільки велика кількість травм і випадків непрацездатності по хворобі. Для цілей оцінки рентабельності можна використати комп'ютерну програму, за допомогою якої можна визначити збитки підприємства, спричинені невиходами на роботу по хворобі, травматизмом, текучістю кадрів, виплатами при переході працівників на пенсію по інвалідності, а також річні витрати на охорону праці.

На Першій європейській конференції з питань економічної ефективності заходів щодо охорони праці (28-30 травня 1997р., м. Гаага, Нідерланди) обговорювалися питання використання методу оцінки сукупних витрат і доходів в грошовому вираженні на рівні суспільства або конкретного проекту. Цим методом зіставляють витрати на профілактичні заходи з доходами – зниження витрат або збитків плюс додатковий прибуток. Метод успішно застосовувався до виробничих витрат і робіт, в яких розподіл вартості на витрати і доходи є чітким.

Використовується також метод аналізу ефективності витрат, по якому розраховується баланс між результатами заходів і грошовими витратами. Результати не обов'язково повинні бути представлені в грошовому вираженні.

Цей метод застосовується особливо успішно при складанні декількох варіантів вирішення однієї і тієї ж задачі.

Таблиця 1.

Класифікація заходів щодо охорони праці з урахуванням їх рентабельності для підприємства (управління з охорони праці)

Що рентабельно?	Що не рентабельно?
<p>Зосередження на широких комплексах проблем і об'єктах, важливих для діяльності підприємства:</p> <ul style="list-style-type: none"> - чистота і порядок - проходи і проїзди - організація виробництва і пересування матеріалів - поліпшення системи передачі інформації - поліпшення робочої атмосфери в колективі 	<p>Технічні зміни, що реалізуються у відриві від іншої діяльності</p> <ul style="list-style-type: none"> - безпека обладнання - хімічні проблеми і запорошеність - зниження рівня шуму
Врахування думки колективу і участь працівників в управлінні підприємством	Диктат інспектора або підприємця
Відповідальність працівника за власне здоров'я і безпеку	Передбачена законом організація охорони праці і оцінка
Аналіз проблем і пошук їх причин	Вимога технічних рішень, що базуються на вимогах законів і стандартів
<p>Ергономіка</p> <ul style="list-style-type: none"> - підключення ергономіки до планування і закупівель 	<p>Ергономіка</p> <ul style="list-style-type: none"> - зміни на окремих робочих місцях без урахування процесу праці
<p>Медобслуговування</p> <ul style="list-style-type: none"> - активна робота медпункту підприємства, направлена на профілактику травматизму і реабілітацію 	<p>Медобслуговування</p> <ul style="list-style-type: none"> - робота медпункту у відповідності до закону - зосередження на медичному догляді

Про невелику частку внеску в економічний ефект економії праці за рахунок скорочення втрат робочого часу свідчить оцінка, що в промисловості лише менш 0,5% теоретичного робочого часу втрачається внаслідок нещасних випадків.

Інакше кажучи, відособлена міра по поліпшенню умов праці носить швидше соціальний ефект, ніж економічний, але у разі проведення комплексних заходів можна одержати відчутний економічний ефект за рахунок зростання продуктивності, підвищення працездатності, підвищення мотивації праці, скорочення плинності кадрів і т.д.

Слід звернути увагу на те, що актуальність і необхідність розвитку економічних аспектів соціально-трудових відносин в охороні праці виявляється в питанні про обґрунтування нормативів охорони праці. Поняття «безпечні умови праці» пов'язано з нормативними вимогами, оскільки безпечні умови праці – це такі умови праці, при яких дія на працюючих шкідливих або небезпечних виробничих чинників виключена, або рівні їх дії не перевищують встановлені нормативи.

Виникає проблема оцінки тих витрат, які необхідні для виконання нормативних вимог, що пред'являються. Постановка питання про необхідність економічного обґрунтування норм, обов'язкових для виконання, не означає, що рішення про обов'язковість їх виконання повинно ухвалюватися на основі доведеної їх вигідності. Однак розрахунки необхідні, якщо впровадження нормативу вимагає значних додаткових витрат підприємства, а з соціальних міркувань введення цього нормативу доцільне. В цьому випадку слід ставити питання про державну допомогу підприємствам в тій або іншій формі для полегшення процесу реалізації вимог, що пред'являються. На нашу думку, відсутність економічних підходів і заходів, полегшуючих і заохочуючих виконання нормативних вимог, що пред'являються, є однією з причин низького рівня реалізації нормативів умов і охорони праці.

Постановка питання про необхідність обґрунтування законодавчих і нормативних правових актів з охорони праці відноситься до існування відомої колізії в управлінні соціально-економічними процесами, коли нормативні акти приймають «вверх», а виконувати їх повинні «вниз», і при цьому всерйоз не опрацьовується питання про можливості «низів». Як відомо, інструментом узгодження інтересів і ухвалення компромісних рішень є переговори зацікавлених сторін, зокрема переговори в соціальному партнерстві.

Як приклад, що показує необхідність стадії економічного обґрунтування законів по охороні праці, можна привести практику Європейського економічного союзу. Введення єдиного законодавства в області охорони праці передбачає вирішення наступних питань на європейському і національному

рівнях:

- які витрати по упровадженню нового законодавства в області охорони праці?

- який економічний ефект від впровадження законодавства?

На рівні компаній предметом уваги є наступні питання:

- які витрати по упровадженню заходів в області охорони праці?

- який економічний ефект цих заходів в грошовому вираженні?

Таким чином, питання оцінки економічної ефективності є об'єктом уваги на різних рівнях ухвалення рішення і потребує методик аналізу витрат і доходів.

Оцінка втрат унаслідок нещасних випадків на виробництві може бути здійснена також підрахунками прямих і непрямих витрат.

Відзначимо, що увага до економічних аспектів у сфері охорони праці не виключає того, що метою діяльності є поліпшення умов праці, збереження життя і здоров'я працівників, а розрахунки економічного характеру – тільки метод і інструмент отримання інформації для оцінки значущості здійснюваних заходів щодо охорони праці.

Розрахунок ефективності заходів щодо поліпшення умов праці базується на зіставленні існуючих нормативів і фактичних (за відсутності нормативів) трудових, матеріальних і фінансових витрат на одиницю продукції (робіт) до впровадження заходів з нормативами витрат (або фактичними витратами) після здійснення заходів щодо поліпшення умов праці. В основі методичних рекомендацій з визначення ефективності заходів щодо поліпшення умов праці лежить положення, що економічна ефективність заходів щодо поліпшення умов праці забезпечується завдяки підвищенню працездатності людини, зниженню виробничого травматизму, виробничий обумовленої захворюваності, скороченню плинності кадрів, що спричинюється незадоволеністю працівників умовами праці.

Основними джерелами отримання економічної ефективності від заходів щодо поліпшення умов праці є наступні:

а) зростання продуктивності праці за рахунок:

- підвищення працездатності людини в результаті зменшення втоми, викликаної несприятливими умовами праці, скорочення або повне усунення простоїв та ін;

- зниження трудомісткості продукції унаслідок зменшення непродуктивних витрат праці, викликаних несприятливими умовами;

- збільшення ефективності фонду робочого часу в результаті скорочення цілоденних втрат тимчасової непрацездатності через хвороби і травми, пов'язані з несприятливими умовами праці;

- підвищення ефективності використання устаткування.

б) річна економія від скорочення втрат, пов'язаних з несприятливими умовами праці, за рахунок:

- економії витрат на пільги і компенсації за роботу в несприятливих умовах праці;

- зниження збитку від плинності робочої сили, викликаній незадоволеністю умовами праці;

- зменшення втрат браку (підвищення якості продукції), викликаного несприятливими умовами праці.

Для розрахунку всіх видів економії використовують співвідношення, що дозволяють оцінювати показники до і після впровадження заходу щодо поліпшення умов праці. Результати розрахунків дозволяють оцінити порівняльну ефективність і в більшості випадків носять умовний характер.

Методичні рекомендації з оцінки економічної ефективності профілактичних заходів визначають два напрями економічного аналізу:

- оцінка економічної ефективності попередження професійної і загальної захворюваності, пов'язаної з несприятливими умовами праці;

- оцінка економічного збитку, пов'язаного з підвищеним рівнем захворюваності і смертності населення, що піддається впливу забруднень навколишнього середовища.

В основі методу оцінки економічної ефективності попередження професійної захворюваності покладено порівняння вартісного еквівалента одержаного (або очікуваного) оздоровчого ефекту із затратами, ціною яких він досягнутий. Вартісний еквівалент – це корисний економічний результат, що є попередженим збитком за рахунок зниження захворюваності. В загальному вигляді корисний економічний ефект розраховується як різниця добутків величини економічного збитку, заподіюваного одним випадком професійного захворювання в середньому (питомого економічного збитку), на число випадків захворювань в періоди до і після проведення профілактичних заходів.

Питомий економічний збиток містить декілька складових:

- витрати з фонду соціального забезпечення у випадках призначення пенсії по хворобі;
- витрати на всі види лікувань (амбулаторне, стаціонарне, санаторне, в заводських профілакторіях);
- втрати, що викликаються тимчасовою втратою працездатності по професійному захворюванню;
- витрати на перекваліфікацію хворих робітників у зв'язку з їх переходом на нову роботу з більш безпечними умовами праці і на навчання нових робітників, що приймаються на місце хворих, а також втрати продукту за період між відходом хворого і його кваліфікованою заміною;
- втрати частки національного доходу у зв'язку з скорочення працездатного періоду життя хворого робітника через інвалідність або скорочення життя, викликане захворюваннями.

Співвідношення корисного економічного ефекту з витратами на профілактику профзахворювань визначається за формулами:

$$E_a = E - Z, E_o = \frac{E}{Z},$$

де E_a – економічна ефективність витрат на профілактику захворювань в абсолютному вираженні;

E_o – економічна ефективність витрат на профілактику захворювань в відносному вираженні;

E – корисний економічний ефект;

Z – витрати на профілактичні заходи.

Методи оцінки ефективності поліпшення умов праці розроблені також в рамках методики розрахунку ефективності ергономіки. Ефект від використання ергономіки розраховується на основі оцінки зростання продуктивності праці, зниження втрат робочого часу від захворюваності, відміни тимчасових пільг за роботу в несприятливих умовах праці, а також економії фондів заробітної плати, фондів соціального страхування, зниження втрат від плинності кадрів. Характерною особливістю розрахунків є те, що розраховується умовний ефект. Наприклад, умовна економія робочої сили при впровадженні нової техніки, що відповідає вимогам ергономіки, може бути одержана за рахунок ліквідації виробничо обумовленої захворюваності зайнятих працівників в результаті

забезпечення сприятливих умов праці.

Умовну економію робочої сили E_u за рахунок впровадження техніки і технології і, внаслідок цього, зниження виробничого травматизму і профзахворювань можна розраховувати за формулою:

$$E_u = \frac{N(Z_t K + Z_p)}{F},$$

де N – чисельність робочих, зайнятих на даній ділянці після впровадження нового устаткування;

Z_t – втрати робочого часу через виробничий травматизм на одного працюючого в рік, днів;

Z_p – втрати робочого часу через профзахворювання на одного працюючого в рік, днів;

K – коефіцієнт, що враховує частку технічних причин в загальній структурі причин виробничого травматизму;

F – річний фонд робочого часу одного робітника, днів.

В міжгалузевих методичних рекомендаціях розрахунку ефективності ергономіки вищенаведені формули, а також і інші, дозволяють підрахувати економію робочої сили за факторами, що викликають її економію, і вслід за цим розрахувати можливе зростання продуктивності праці.

Характерною особливістю всіх аналізованих методичних рекомендацій з розрахунку ефективності заходів щодо поліпшення умов праці і впровадження ергономіки є те, що ці розрахунки ґрунтуються не на прямому врахуванні показників, а носять умовний характер і використовуються нормативні або середньостатистичні дані. Наприклад, у формулі розрахунку умовної економії робочої сили внаслідок зниження виробничого травматизму і профзахворювань використовуються усереднені статистичні дані по втратах робочого часу одного працюючого в рік, а не прямі показники по обліку робочого часу.

Висновки. Таким чином, розрахунок загального економічного ефекту при здійсненні заходів щодо поліпшення умов праці зводиться до підрахунку економії витрат, що виникають внаслідок нещасних випадків, а також до розрахунків зростання продуктивності праці. При розрахунках визначається економія витрат праці, що виникає завдяки тим або іншим чинникам зростання продуктивності праці, що дозволяє в подальшому оцінити прибутковість виробництва.

Література

1. Гогіташвілі Г.Г. Управління охороною праці та ризиком за міжнародними стандартами: навч. посіб. / Г.Г. Гогіташвілі, Є.Т. Карчевські, В.М. Лапін. – К.: Знання, 2007. – 367 с.
2. Корчагин В.П., Нарожная В.Л. Экономическая оценка ущерба от людских потерь/ В.П. Корчагин, В.Л. Нарожная // Проблемы прогнозирования. – 1998. – №5. – С.109-120.
3. Романчук А. Оцінка стану охорони праці / Романчук А. // Охорона праці. – 2004. – № 9. – С. 34-36.
4. Экономические аспекты улучшения условий труда на производстве / [под общей ред. проф., д.т.н. Э.В. Петросянца]. – М.: Научно-исследовательский институт проблем охраны труда, 1999. – 111с.
5. Экономические проблемы безопасности и охраны труда / Международный рабочий семинар. – Выпуск Московского бюро МОТ. Минтруда России. ВЦОТ. – Москва, 14 декабря 2000 г. – 32с.